

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI GIPERAKTIV VA DIQQAT YETISHMOVCHILIGI SINDROMI BO'LGAN BOLALAR

Nabiyev Ravshanjon Shavkatjon o'g'li

Qo'qon DPI Maxsus pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Abduqodirova Shaxodatxon Zaynobidin qizi

Qo'qon DPI Oligofrenopedagogika yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi giperaktiv va diqqat yetishmovchiligi sindromi bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan usullar atroflicha keltirib o'tilgan. Maktabgacha yoshdagi giperaktiv va diqqat yetishmovchiligi sindromi bo'lgan bolalar turli usul va vositalardan foydalanilgan. Muloqotning psixologo-pedagogik usullari orqali giperaktiv va diqqat yetishmovchiligi sindromi bo'lgan o'quvchilar o'rganilishi ochib berilgan.

Kalit so'zlar. Giperaktivlik, diqqat tarqoq, autizm, usul, muloqot, nutq faoliyati, bilish jarayonlari, spektr, maktab ta'limi, xulq-atvor, diqqat, xotira, tafakkur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda DEGBning qanday belgilari paydo bo'ladi? Diqqat yetishmovchiligi giperaktivlik buzilishi (DEGB) buzilgan yoki yo'q inhibitiv nazorat va cheklangan ish xotirasi bilan tavsiflangan neyro-xulq-atvor va psixiatrik kasallikdir. Bu shuni anglatadiki, bola o'z reaksiyalari va xatti-harakatlarini yomon nazorat qiladi. U harakatlarni o'ylamasdan, lahzali ogohlantirishlar yoki hissiy tajribalar ta'sirida bajaradi. U rejalashtirish, umumiy qabul qilingan qoidalarga rioya qilish va ma'lumotni eslab qolishda qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sabablarga ko'ra, DEGB bo'lgan bolaning hayot sifati pasayadi. E'tiborsizlik tufayli foydali ko'nikmalarni o'rganish va egallash jarayoni qiyin. Bolaning tengdoshlari va kattalar bilan uzoq muddatli munosabatlarini o'rnatishi qiyin. Jamiyat bunday bolalarni ahmoq, jahldor, yomon xulqli va bezovta qiluvchi sifatida qabul qiladi.

Nima uchun bola DEGB rivojlanadi? DEGB multifaktorial kasallikdir. Asosiy sabablar: Miyadagi strukturaviy va funktsional o'zgarishlar - hajmining oshishi, prefrontal korteksning ingichka bo'lishi, oq moddaning yaxlitligi va miya loblari ichidagi va orasidagi neyronlarning ishlashining buzilishi. Genetika bolada DEGB rivojlanish xavfining 70-80% ni tashkil qiladi. Ekologik omillar - yomon ekologik sharoit va og'ir metallar bilan zaharlanish. Homiladorlik paytida ona tomonidan chekish va spirtli ichimliklarni iste'mol qilish. Erta tug'ilish va yangi tug'ilgan chaqaloqning kam vazni - tana vaznining etishmasligi bilan miya yarim korteksi va subkortikal tuzilmalar kerakli qalinlikka etib bormaydi. Tug'ilgan travma tufayli bachadon bo'yni umurtqasining shikastlanishi. Bu vertebral arteriyalarning doimiy siqilishiga va miyaga qon oqimining buzilishiga olib keladi. O'g'il bolalarda qizlarga

qaraganda tez-tez DEGB tashxisi qo'yiladi. Jinsiy nisbat 3: 1. Maktabgacha yoshdagi bolalarda DEGB belgilari: Sindromning asosiy belgisi bolaning reaktiv va proaktiv nazoratning etishmasligi. Bu nima degani? Odatda, reaktiv nazorat muayyan natijaga olib kelgan harakatlarni tahlil qilish orqali hozirgi voqealardan to'g'ri xulosa chiqarish imkonini beradi. Vaziyatning natijasi ijobiy bo'lsa, bolaning qadamlar zanjirini eslaydi va takrorlaydi. Agar natija noqulay bo'lsa, u o'z xatolaridan saboq oladi va kelajakda salbiy hodisalar va reaksiyalarning oldini olish uchun barcha choralarni ko'radi. Oldindan yoki proaktiv nazorat har qanday noxush vaziyatlar yuzaga kelishidan oldin ularni oldini olishga qaratilgan. Keling, oddiy misol bilan tushuntiramiz: Bola xushmuomalalik bilan boshqa boladan o'yinchoq so'radi, u bilan o'ynadi, uni yaxshi holatda qaytarib berdi va buni shunday qilish kerakligini esladi. Bola o'yinchoqni olib qo'ydi, singanini qaytarib berdi, ziddiyatli vaziyat yaratdi va buni qilmaslik kerakligini esladi. Vaqt o'tishi bilan u o'rganilgan xulq-atvor normasini boshqa vaziyatlarga o'tkaza boshladi - so'ramasdan qabul qilmaydi, boshqa odamlarning narsalariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'ladi, ularni o'z vaqtida egasiga qaytaradi. DEGB bo'lgan bolalarda reaktiv va proaktiv nazoratdagi nuqsonlar barcha sohalarda tarqaladi:

Ta'lim va tashkil etish

Nutq

Jismoniy faollik

Hissiy holat va kayfiyat o'zgarishi

Boshqalar bilan munosabatlar

3 yoshli bolalarda DEHB belgilari. Bola doimo harakat qiladi, sakrab turadi, joyida aylanadi, qo'llarini yoki oyoqlarini silkitadi va yuguradi. Atrofda o'ynaydi, injiq, yig'laydi, qichqiradi, kattalarning ko'rsatmalariga e'tibor bermaydi, his-tuyg'ularini tartibga solmaydi. Xavflarni sezmaydi va tez-tez tushadi. Atrofdagi narsalarni va o'yinchoqlarni impulsiv ravishda ushlaydi, tashlaydi, sindiradi. Uyqu buzilishi va nutq rivojlanishining kechikishi bor. Kiyinishni, vilkalar pichoqlarini ishlatishni, o'z-o'zidan tozalashni va o'yinchoqlarni tartibga solishni o'rganish qiyin. DEGB bo'lgan uch yoshli bolalar o'zlari va atrofida uchun ko'p muammolarni keltirib chiqaradi. Ular haddan tashqari faol va itoatsiz. Ular foydali ko'nikmalar va bilimlar bilan kurashadilar. Ota-onalar ko'pincha DEGB belgilarini uch yillik inqiroz bilan aralashtirib yuborishadi.

4 yoshli bolalarda DEHB belgilari. Bola itoatsiz, notinch, cheksiz, bezovta, baland ovozda. Jamoat tartibini buzadi. O'z harakatlarini o'ylamaydi, oqibatlarini tushunmaydi, xatolardan saboq olmaydi. O'zining va boshqalarning narsalariga beparvo, beparvo. Tez-tez kayfiyat o'zgarishiga, tajovuzkorlik portlashlariga va beparvolik bilan janjallarga duchor bo'ladi. Nutq kam rivojlangan, ko'p tovushlar tushunarsiz yoki umuman talaffuz qilinmaydi. DEGB bilan og'rigan bolaning xatti-harakati va ko'nikmalari yosh standartlariga mos kelmaydi. Tarbiyachilar, boshqa

kattalar va bolalar haqida shikoyat qiladilar. Natijada, ota-onalar o'g'li yoki qizi mutaxassislar yordamiga muhtojligini tushunadilar.

5 yoshli bolalarda DEHB belgilari. Bola sabrsiz, itoatsiz, kattalarning ko'rsatmalari va iltimoslarini bajarmaydi. U gapiradi, baland ovozda gapiradi, ko'pincha boshqalarning so'zini bo'ladi, nutqi bir-biriga bog'liq emas, nutqi bo'sh. Tarbiyachilar bilan nizolar, do'stlashishni bilmaydi, bolalar bilan urishadi. Mashg'ulotlar paytida u diqqatini yo'qotadi, hazil o'ynaydi, xonani aylanib chiqadi, boshqa bolalar bilan chalg'itadi va aralashadi. Dahshatli tushlar va qo'rquvlardan shikoyat qiladi. Obsesif harakatlar, duduqlanish belgilari va asabiy tiklarni ko'rsatadi. DEGB bilan og'rikan besh yoshli bola ijtimoiy qoidalarga rioya qilmaydi. Uyda va bolalar bog'chasida faoliyat hajmining ortishi psixo-emotsional yukni oshiradi. Bolaga nisbatan murakkabroq vazifalar va talablar uni asabiy, injiq va surunkali charchashga olib keladi.

6 yoshli bolalarda DEHB belgilari. Maktabgacha yoshdagi bola itoatsiz, beparvo, tashvishli va sezgir. Tez-tez kayfiyat o'zgarib turadi, haddan tashqari emotsional, suhbatdosh. Nomaqbul bayonotlar beradi, nutq tushunarsiz. Oila a'zolari va boshqalar bilan janjallashish, do'stlik o'rnatish va saqlashda qiyinchiliklarga duch keladi. E'tiborsiz, vazifalarni bajarishga diqqatni jamlay olmaydi, mashg'ulotlar paytida haddan tashqari charchagan. Bosh og'rig'i, migren, uyqu buzilishidan aziyat chekadi. DEGB bilan kasallangan olti yoshli bola maktabga tayyorgarlik ko'rish, olingan bilim va ko'nikmalarga tayanish, his-tuyg'ularini va impulslarini nazorat qilish zarurati bilan duch keladi. Bunday yuk uning psixikasi va hissiy holati uchun ortiqcha bo'ladi. Maktabgacha tarbiyachi mas'uliyatdan qochishni boshlaydi va qizg'in bo'ladi. Yomon xatti-harakat uchun tanbeh va ta'na qilish vaziyatni yanada yomonlashtiradi.

FOYDANALINGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyayev "Nogironlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2017-yil 1-avgustdagi farmoishi.
2. A.I.Soatov, K.X.Mametov, P.M.Po'latova "Oligofrenopedagogika asoslari" Toshkent, "O'qituvchi"1994 yil.
3. Turgunovna, Dilbarkhan Yuldosheva, and Musayeva Farangiz. "A new approach to the education of children with disabilities in physical or mental development." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 155-162.
4. Turgunovna, Dilbarkhan Yuldosheva. "A NEW APPROACH TO THE EDUCATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 790-796.
5. Turgunovna, Yuldosheva Dilbarxon. "Direct guidance of Speech Therapy games in the process of speech therapy training." *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429* 11.11 (2022): 151-158.

6. Dilbarkhan, Yuldasheva, and Khudoynazarova Nailakhon. "Corrective work carried out in collaboration with a special school defectologist and family." *European Scholar Journal* 2.10 (2021): 78-80.
7. Yuldosheva, D., O. Khodjaev, and Sh Gulmurodova. "A comprehensive impact of Clasterosporiosis and Polistigmosis diseases on almonds plantation: A brief review." *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. Vol. 614. No. 1. IOP Publishing, 2020.
8. Shavkatjon o'gli, Nabiyev Ravshanjan. "METHODS OF STUDYING THE EDUCATIONAL ACTIVITY OF MENTALLY WEAK STUDENTS OF Q HOME CLASS ON THE BASE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES."
9. O'gli, Nabiyev Ravshanjan Shavkatjon. "Methods of studying the educational activity of mentally weak students of Q home class on the base of innovative technologies." *Asian Journal of Multidimensional Research* 11.12 (2022): 21-25.
10. Shavkatjon o'gli, Nabiyev Ravshanjon. "INTELEKTIDA NUQSONI BO 'LGAN O 'QUVCHILARNING XULQ-ATVORINING O 'ZIGA XOSLIGI." (2023): 140-145.
11. .Shavkatjon o'gli, Nabiyev Ravshanjon. "TA'LIM JARAYONIDA AUTIZMLI FARZAND TARBIYALAYOTGAN OTA-ONALAR BILAN ISHLASH USULLARI." (2023): 128-132.
12. Shavkatjon o'g'li, Nabiyev Ravshanjon. "CONDUCT A CULTURE OF STUDENTS WHO ARE DEFICIENT IN INTELLIGENCE THE WAY OF THE FORMATION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 551-557.
13. Nabiyev, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "МАКТАБГАЧА YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.
14. Nabiyev, Ravshanjon, and Otabek Ahmadaliyev. "МАКТАБГАЧА YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING NUTQ XUSUSIYATLARINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH." *Евразийский журнал академических исследований* 3.10 (2023): 363-367.
15. Shavkatjon o'g'li, Nabiyev Ravshanjon. "Boshlang 'Ich Sinf Aqli Zaif O 'Quvchilar Nutqini O 'Stirish." *Research And Education* 1.1 (2022): 263-267.
16. .Ogli, Nabiev Ravshanjon Shavkatjon, and Quchqorova Farida Erkin Qizi. "Features of the Higher Nervous Activity and Psychic Processes of Students with Intellectual Deficiencies." *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching* 19 (2023): 146-151.
17. .Nabiyev, R. Sh. "МАКТАБГАЧА YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING SHAXSI VA SHAXSLARARO MUNOSABATI XUSUSIYATLARINI O 'RGANISH METODLARI." *Science Promotion* 1.2 (2023): 129-134.
18. Ogli, Nabiyev Ravshanjon Shavkatjon, and Ortiqboyeva Parizoda Ismoiljon Qizi. "Families of Children with Defects in the Development of Pedagogical-Psychological Work." *Journal of Pedagogical Inventions and Practices* 19 (2023): 143-146.
19. Islomjon, Haydarov. "Excursion Lesson, The Role Of Students With Hearing Impairment In The Study Of Natural Science." *Onomázein* 62 (2023): December (2023): 1958-1963.
20. Islomjon, Haydarov, and Nabiyeva Nozimakhan. "SYSTEM OF DEVELOPMENT OF AUDITORY PERCEPTION." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 1096-1101.

21. Islomjon, Haydarov. "PERIODS OF TEACHING PRONUNCIATION." *Open Access Repository* 9.11 (2023): 221-224.
22. Islomjon, Haydarov, and Odilova Rushanabonu. "ORAL SPEECH AND ITS DEVELOPMENT FEATURES." *Open Access Repository* 9.11 (2023): 206-209.
23. Islomjon, Haydarov, and Odiljonova Saminakhan. "DIFFERENTIATION OF SENTENCES IN SCHOOL FOR HEARING IMPAIRED CHILDREN THE CONTENT AND ORDER OF THE WORK CARRIED OUT ON." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 1071-1075.
24. Islamjan, Haydarov. "FORMATION OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF HEARING-IMPAIRED STUDENTS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN SCIENCE." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.11 (2023): 536-540.
25. Hatamjon O'g'li, Haydarov Islomjon. "PECULIARITIES OF THE USE OF SCIENCE TEACHING METHODS IN A SCHOOL FOR HEARING IMPAIRED CHILDREN." *International Journal of Pedagogics* 3.11 (2023): 1-5.
26. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR MAKTABIDA O'QUVCHILARNI TABIATSHUNOSLIK HAQIDAGI BILIMLARINI EKSKURSIYALAR ORQALI SHAKILLANTIRISH." *E Conference Zone*. 2023.
27. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAN BOLALAR MAKTABIDA TABIATSHUNOSLIKNI O 'QITISHNING ASOSIY METODI SIFATIDA-TAJRIBA METODI VA AMALIY ISHLAR." *HOLDERS OF REASON* 1.1 (2023): 36-40.
28. Islomjon, Haydarov. "In this article, the importance of excursions in specialized educational institutions for students with hearing impairments and ways to shape their knowledge of Natural Science through excursions. Information is provided about the corrective-pedagogical o." *Onomázein hosts unpublished articles derived from scientific research* (2023): 1958-1963.
29. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "ESHITISH QOBILIYATINI BUZILISHI VA YO'QOTISH SABABLARI." *Conferencea* (2023): 83-86.
30. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "ENVIRONMENTAL EDUCATION OF HEARING-IMPAIRED PRESCHOOL CHILDREN BY SHAPING THEIR KNOWLEDGE OF NATURE." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 510-513.
31. Hatamjon o'g'li, Haydarov Islomjon. "EDUCATION OF STUDENTS WITH HEARING DEFECTS THROUGH SCIENCE LESSONS DEVELOPMENT OF SPEECH AND THINKING." *Open Access Repository* 4.3 (2023): 837-844.